

Klassiek vakwerk

Achtergronden van het NT2-onderwijs

De beste artikelen uit 5 jaar Vakwerk

Bart Bossers (red.)

Boom, Amsterdam

© 2008 Bart Bossers (red.), Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Verzorging omslag en binnenwerk:

Impressie grafische vormgeving (Anja Verhart), Den Haag

ISBN 9789085065548

NUR 842

Voorwoord

In een recente uitzending van het televisieprogramma *Tussen kunst en kitsch* keek een van de experts vol bewondering naar een oud gebruiksvoorwerp. 'Een stukje klassiek vakwerk', stelde zij goedkeurend vast. 'Verouderd niet, daar raken mensen niet snel op uitgekeken...'

We hebben in deze jubileumbundel dertien artikelen opgenomen waarvan we hopen dat daarvoor hetzelfde geldt. De lezers van *Vakwerk* hebben ze zelf geselecteerd uit de in totaal dertig artikelen die tot nu toe in de Vakwerkreeks zijn verschenen. In januari 2008 kon op de website van de BVNT2 en van uitgeverij Boom op deze artikelen gestemd worden; deze bundel is het resultaat van die stemming. De best-gewaardeerde artikelen uit de inmiddels uitgekochte bundels *Vakwerk 1-3* en uit *Vakwerk 4* zijn nu weer beschikbaar. De auteurs is gevraagd om voor deze uitgave hun eigen bijdrage nog eens kritisch te bekijken en zonodig te actualiseren. In een aantal teksten zult u dus wijzigingen en aanvullingen aantreffen.

Dit boek verschijnt ter gelegenheid van het vijfjarig bestaan van de Beroepsvereniging van NT2-docenten en van de Vakwerkreeks. Die reeks zal gewoon worden voortgezet volgens de vertrouwde formule: waardevolle bijdragen aan conferenties en studiedagen worden in artikelvorm beschikbaar gesteld aan NT2-docenten die ze kunnen gebruiken voor hun onderwijs of om na te denken over hun vak en nieuwe ideeën op te doen. Ook de artikelen in deze uitgave lenen zich goed voor dat doel. Het zijn artikelen die niet alleen theoretisch houvast bieden, maar bovenal veel praktische suggesties, adviezen, tips en werkvormen aandragen. Veel docenten hebben daarmee inmiddels hun voordeel gedaan; dankzij deze uitgave blijft de inhoud beschikbaar voor (toekomstige) docenten, docententeams en instellingen die er in de komende periode mee aan de slag willen.

We willen graag een aantal mensen bedanken die aan deze uitgave hebben bijgedragen. Ten eerste uiteraard de auteurs, die hun presentatie hebben willen omwerken tot leestekst en die voor dit boek toestemming hebben gegeven voor herpublicatie. Ten tweede webbeheerder Paul Meijer en de medewerkers van uitgeverij Boom die de verkiezing van de artikelen mogelijk maakten. En ten slotte iedereen die heeft meegedaan aan de verkiezing en zodoende de inhoud van dit boek heeft bepaald.

Bart Bossers, maart 2008

Inhoud

- Inleiding
Bart Bossers 9
- Schrijven voor beginners
Jeanne Kurvers 13
- Leesvaardigheidstraining in de NT2-klas
Bart Bossers 29
- Obstakels op de NT2-snelweg
Ineke van de Craats 45
- Oefenen in woord-voor-woord verstaan als vorm van impliciet leren
Jan H. Hulstijn 63
- NT2 en het nieuwe leren
Bart Bossers 73
- Typisch?! (Inter)culturele communicatie in de NT2-klas
Annemie Decavele & Leen Verrote 91
- Drama in het NT2-onderwijs
Peter Schoenaerts 107
- Mythen over vocabulaireverwerving
Jan-Arjen Mondria 125
- De nadruk op uitspraak
Theoretische overwegingen en praktische voorbeelden
Chris van Veen 137
- Verstaanbaar spreken: wat helpt en wat niet?
Margreet Verboog 149
- Uitspraak en alfabetisering
Ineke van de Craats 159
- Focus on Form in het onderwijs Nederlands als tweede taal
Folkert Kuiken 175
- Vormen van grammatica-onderwijs en hun effect op de taalverwerving
Bart Bossers 197

Schrijven voor beginners

Jeanne Kurvers

Universiteit van Tilburg

Babylon, Centrum voor Studies van de Multiculturele Samenleving

Inleiding

Schrijven staat niet hoog op de agenda in het alfabetiseringsonderwijs Nederlands als tweede taal. Begrijpelijk, er zijn zoveel meer zaken die urgent zijn. Toch wordt er in deze bijdrage voor gepleit cursisten meer en regelmatig te laten schrijven, omdat zowel cursisten als docenten daar veel van kunnen leren. De docent krijgt een inkijkje 'in het hoofd' van de cursist die bezig is zich een schrift en een tweede taal eigen te maken, en kan daar gericht op inspelen. De cursist leert meer dan technisch schrijven alleen en krijgt bovendien zeer tastbare bewijzen van zijn eigen vorderingen. Beide aspecten worden allereerst toegelicht aan de hand van schrijfproducten van beginnende schrijvers. Vervolgens geef ik enkele suggesties voor schrijfactiviteiten in alfabetiseringsgroepen.

'Aosevtok': de spontane speller

Jacqueline Veth, redacteur van *Alfa-nieuws* en NT2-docente, bracht een keer iets mee voor de rubriek *Gevonden Voorwerpen*. Het ging om een van de eerste briefjes van een alfabetiseringscursist. Dit schreef hij: *Aosevtok*.

Op het eerste oog een onbegrijpelijke tekst. Totdat we de toelichting hoorden. De cursist, we noemen hem Habtom, had geschreven: *I hope so everything okay*. Een mooi voorbeeld van wat in de vakliteratuur de 'spontane speller' is gaan heten. Bij jonge kinderen is er veel onderzoek gedaan naar deze spontane spellers (Read 1986; Sulzby & Teale 1991), maar bij volwassen beginnende schrijvers in een tweede taal niet of nauwelijks. Toch is dat terrein van onderzoek ook voor alfabetisering in een tweede taal bijzonder inte-

ressant. We weten immers nog zo weinig van de verwerving van schrijfvaardigheid van volwassenen in een tweede taal en we weten niet of die processen lijken op die van kinderen die leren schrijven in hun moedertaal. Het is ook voor docenten interessant omdat die schrijfproducten een goed inzicht geven 'in het hoofd' van de cursist: wat denkt die cursist over hoe gesproken taal zich verhoudt tot geschreven taal? Hoe een schriftsysteem werkt? Welke eenheden van taal op papier moeten komen? Waar het ene woord ophoudt en het andere begint? Wat wel en niet belangrijk genoeg geacht wordt om aan het papier toe te vertrouwen? Hoe je zinnen bouwt? Daarnaast komt een docent te weten hoe (grammaticale) kennis van de eigen taal interfereert met kennis van de tweede taal.

Schrijfproducten kunnen een goudmijn zijn voor NT2-docenten in alfabetiseringsklassen: de kennis die de cursist al dan niet heeft van bijvoorbeeld klanken, spelling, morfologie, woordenschat of grammatica van het Nederlands wordt goed zichtbaar. Daarmee zijn schrijfproducten ideaal voor diagnostiek en voor onderwijs op maat, misschien nog wel meer dan mondelinge uitingen van cursisten. Docenten zijn bij het luisteren immers doorgaans de goede verstaanders die aan een half woord genoeg hebben. Zij horen de intenties. Tekst op papier laat vaak duidelijker zien hoever een cursist is in tweede-taalverwerving en schriftverwerving.

Wat deed Habtom? Hij wist wat hij wilde schrijven, hij kende een aantal letters met de bijbehorende letternamen en/of klanknamen, en wist dat je met die letters moet proberen op te schrijven wat je zegt. Hij had zich kennelijk een beeld gevormd van het basisprincipe van een fonetisch schrift, maar hoe dat principe precies werkt, wist hij nog niet. Dus probeerde hij zo goed en zo kwaad als het ging een letter te koppelen aan de meest saillante klanken die hij hoorde: *I oop so eveting okay* (zo zal het ongeveer geklonken hebben toen hij het zelf uitsprak). De letters die hij daarbij koos zijn een aardige benadering van de lettergrepen en klanken die het meest accent krijgen en het beste gearticuleerd worden. Wat dat betreft lijkt Habtom op alle beginnende schrijvers die zo goed mogelijk proberen weer te geven wat ze horen en bijvoorbeeld *jrf* schrijven voor *giraf*, of *apl* voor *appel*. Habtom kent het alfabetisch principe nog niet in detail, maar begint wel een vermoeden te krijgen. Hij heeft nog geen notie van het feit dat die klankstroom kennelijk in afzonderlijke woorden te verdelen valt en hoe je daar op papier mee om moet gaan. Maar vanaf zijn eerste briefje weet hij dat schrijven iets vermag: je kunt jezelf uitdrukken en een boodschap overbrengen. Het is een ontroerend authentiek document, met de weinige letters die hij tot zijn beschikking heeft weet hij serieus te communiceren.

'Floeg naar bed': de klanken van het Nederlands

In Tabel 1 staat een voorbeeld van de verschillende wijzen waarop beginnende schrijvers het woord *vroeg* spelden in een toets.

Tabel 1: Voorbeelden van reacties op de spelling van het woord 'vroeg'

Tom gaat elke avond	... rook ...	naar bed
Tom gaat elke avond	... volg ...	naar bed
Tom gaat elke avond	... vrok ...	naar bed
Tom gaat elke avond	... tom gat elkaven ...	
Tom gaat elke avond	... floeg ...	naar bed
Tom gaat elke avond	... voeg ...	naar bed
Tom gaat elke avond	... voraug ...	naar bed
Tom gaat elke avond	... floeg ...	naar bed
Tom gaat elke avond	... veroeg ...	naar bed
Tom gaat elke avond	... vreogt ...	naar bed
Tom gaat elke avond	... frug ...	naar bed
Tom gaat elke avond	... flo9 ...	naar bed
Tom gaat elke avond	... vlug ...	naar bed
Tom gaat elke avond	... vroek ...	naar bed
Tom gaat elke avond	... vru ...	naar bed
Tom gaat elke avond	... vroгнаа ...	naar bed

De meeste cursisten doen wat gevraagd wordt: ze proberen het woord *vroeg* te schrijven; een enkeling probeert alles op te schrijven wat de docent zegt (*Tom gat elkaven*). Het rijtje in Tabel 1 geeft een aardig beeld van de mogelijke fouten die zich bij een beginnende speller in het Nederlands als tweede taal kunnen voordoen, zoals de cursist die *rook* opschrijft of een ander die *flo9* schrijft. De eerste put waarschijnlijk uit het lijstje woorden dat hij gehad heeft en de tweede verwacht nog cijfers en letters. Of zoals de cursist die niet precies weet waar het ene woord ophoudt en het andere begint (*elkaven*, *vroгнаа*). Maar het overzicht illustreert vooral ook hoe Nederlandse woorden en klanken door beginners gepercipieerd worden.

Drie beginnersproblemen worden in dictees vaak meteen duidelijk. Allereerst zijn dat de problemen met fonemische analyse: welke klanken hoor ik precies en in welke volgorde? Dat is voor elke beginnende schrijver moeilijk, ook in de eerste taal. In Tabel 1 en 2 staan hiervan voorbeelden. Uit sommige

blijkt duidelijk dat cursisten klanken horen die er wel degelijk zijn op fonetisch niveau, maar die gevorderde lezers/schrijvers niet meer horen, omdat die allang gewend zijn aan het woordbeeld (*veroeg* voor *vroeg* of *meluk* voor *melk*). En omgekeerd horen beginners klanken niet, die ook nauwelijks te horen zijn. Wij horen die, omdat we weten wat we *moeten* horen op basis van het visuele woordbeeld. Denk aan de ontbrekende schwa in *apl* of *elkaven* (elke avond) of de slotmedeklinker in *lope* die een cursist niet hoort en dus niet schrijft. Andere voorbeelden zijn *staat* in plaats van *staart* of *krat* in plaats van *krant* (de voorlaatste medeklinker in eindclusters is minder duidelijk hoorbaar). Kortom, beginnende schrijvers schrijven vaak fonetisch.

Uit het overzicht blijkt op de tweede plaats de grote invloed van de eerste taal op de perceptie van spraakklanken. Volwassenen die een tweede taal leren, zullen beginnen met het repertoire van de klanken die ze vanuit hun eigen taal kennen. Zie bijvoorbeeld de verwisseling van *r-l*, van *g-k* of de variatie in het schrijven van de *oe*. Als je eigen taal drie klinkers onderscheidt (zoals het Arabisch de *ie*, *oe* en *aa*), zul je veel moeite hebben met het leren horen van onderscheid tussen de *o*, *oo*, *oe*, *u*, *uu* en dus ook met het leren schrijven daarvan. Veel spelfouten worden dan ook niet veroorzaakt door verwarring van lettertekens, maar door de perceptie van spraakklanken (zie Kurvers & Van der Zouw 1990; Van de Craats, deze bundel). De vuistregel is hier dat klanken die in de moedertaal van de cursist niet voorkomen, extra aandacht vragen.

Het derde aspect heeft te maken met spellingconventies. Alfabetiseringscursisten leren eerst het basisprincipe van de Nederlandse spelling (vrij vertaald: schrijf het woord zoals je het hoort) en pas daarna dat daar uitzonderingen op zijn (zoals de klinkertekens in de open lettergreep, de verdubbeling van de medeklinker of de eind-*d*). Voorbeelden zijn *pake*, *rede*, *aapen*. Ook dit is niet specifiek voor NT2-leerders, maar geldt voor alle beginners. Zolang de uitzonderingen niet behandeld zijn, doen cursisten die *pake* schrijven in plaats van *pakken*, wat ze geleerd hebben.

'Heel god warm': boodschappen op papier

In Tabel 2 staan enkele voorbeelden van ansichtkaarten/briefjes die cursisten schreven: een vakantiekaartje uit Marokko, een briefje aan de docent dat je niet kunt komen of een briefje aan een zieke medecursist die je een boek geleend hebt (zie ook *Alfa-nieuws* 2003-3, 2004-2. Met dank aan alle docenten die deze producten aanreikten.). De spelling, lay-out en regelvulling zijn overgenomen van de schrijvers; de regelvulling werd overigens mede bepaald door de schrijfruimte die beschikbaar was.

Tabel 2: Enkele voorbeelden van Ansichtkaarten van beginnende schrijvers

<p>Beste Marria</p> <p>Ik ben op vakantie. Ben in Nadro heir heel Waarn. Heel blie met Mijn femell.</p> <p>groeten van mimount</p>	<p>Ik ga vakantie in Marook heel god warm pragtg vakantie</p> <p>groeten van Radia</p>	<p>Hallo Alex hoe gaat met u Ik hop dat je ziek al weg is Kunt u mijn lesboek voor mijn terugbrengen Want ik moet het zelf nodig susexs</p>
<p>Markko Nador</p> <p>heer is lekkr waarm ik gaan mijn fmelie mijn fmelei gaat heel goed ik ben 5o juli teroeg</p> <p>greeten van Mimount</p>	<p>Nador 5: 2004</p> <p>Ik ben in Marokko Ik ga praaten met famlie Dat is heel warm Ik ben blij op vakantie</p> <p>Groeten van Naytmas</p>	<p>Halouw Alex beterschap met jij Alax ik heef je een boek gelen Mar ik moet aan de gan leren mag ik het komen Halin en waner</p> <p>tot ziens</p>
<p>ik ben Marook heel meoj vakantie lekker warm</p>	<p>Ik ben Karima</p> <p>Maandag 14-4- april 2003 Niet komen school ik ben asprak met dokter smoren om 10 uur 2 aspraken om 13.00 uur rtfatziekhuis bref fam Maria</p>	<p>Hoi Alex Hoe gaat het met jou. Ik will naar je huis vol- gende week voor mijn lesboek Ik hoop dat je snel weer op school Komt</p>

Afgezien van de spelling van beginners (*pragt, fmelie, lekkr, gan, asprak*), vallen een paar andere dingen op. Allereerst, en misschien wel het belangrijkste: nagenoeg alle cursisten slagen erin de essentie van de boodschap over het voetlicht te brengen (*heel god, warm, ben in Marook, praaften met fmelie, mag ik het komen halin en waner?*). Elke lezer begrijpt dat het mooi en warm was, dat het goed gaat met de familie of dat de cursist in Marokko was. Karima meldt dat ze niet op school komt en uit de briefjes aan Alex wordt duidelijk dat de schrijver een boek terug wil hebben.

Op de tweede plaats valt op dat het voor de schrijvers soms zoeken is naar de adequate briefconventies: de een heeft een aanhef, de ander een plaats, de meesten een afzender en een groet, maar weinigen hebben alles tegelijk. En Karima begint de brief met haar eigen naam en eindigt met de adressaat, ook al gebruikt ze daarbij *van* in plaats van *voor* (niet ongewoon voor beginners uit Marokko). Ook de conventies van de interpunctie zijn niet altijd even duidelijk. Enkele cursisten beginnen steevast het begin van de regel met een hoofdletter, ook al is dat midden in een zin (de kaartruimte was te beperkt). Zo gek is dat niet voor beginners, in veel voorbeelden van de teksten die ze onder ogen krijgen begint elke nieuwe zin ook op een nieuwe regel. Ze hebben dus goed opgelet, alleen nog niet precies begrepen dat regel en zin geen identieke grootheden zijn. En ook uit deze voorbeelden blijkt de invloed van de moedertaal, niet alleen op het niveau van de klanken, maar ook van woordkeuze en zinsbouw. Een persoonlijk voornaamwoord als subject (*Ben in Marokko*) hoeft bijvoorbeeld in het Berber niet, een koppelwerkwoord kennen veel talen niet (*hier heel warm*) en *ik ben afspraak* is niet zo vreemd vanuit een moedertaal die het woord *hebben* niet kent. Het ontbreken van een lidwoord of het achteraan in de zin plaatsen van een werkwoord zijn andere voorbeelden van (soms hardnekkige) beginnersfouten.

Schrijfmodellen

In veelgebruikte modellen voor schrijven is dit type beginnende schrijver niet goed te herkennen. Die modellen, zoals dat van Flower & Hayes (zie Vedder 1996), zijn doorgaans gericht op het schrijfproces van gevorderden. Een voorbeeld mag dat illustreren. In het model van Flower & Hayes worden drie subprocessen onderscheiden. Allereerst is er de planningsfase: schrijvers beslissen wat ze gaan schrijven en hoe ze dat gaan doen. Dan volgt de schrijf-fase: schrijvers genereren tekst. Ze zetten hun plannen om in geschreven tekst, kiezen de woorden en letten daarbij bijvoorbeeld op spelling, grammatica en coherentie in tekstopbouw. Ten slotte volgt de fase van revisie: schrijvers gaan hun tekst bijschaven met gebruik van allerhande middelen.